

ΕΤΟΣ Ε'.

ΑΠΡΙΛΙΟΣ 1934

ΤΕΥΧΟΣ 2

ΑΡΧΕΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΚΑΙ ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

«Τὸ γὰρ αὐτὸν νοεῖν ἔστιν τε καὶ εἶναι»

ΠΑΡΜΕΝΙΔΗΣ

ΤΑΚΤΙΚΟΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΑΙ

Heinrich Rickert τακτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Heidelberg.
— Karl Joël τακτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Basel. — Ernst Hoff-
mann τακτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Heidelberg. — Erich Frank,
τακτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Marburg. — Guido Calogero τακτ.
καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Φλωρεντίας. — Raφ. Δίμου, καθ. τοῦ
Πανεπιστημίου Harvard τῶν Ηγ. Πολ. τῆς Αμ. — K. Τσιανταφυλλό-
πουλος τακτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Αθηνῶν. — August Faust,
ύφηγ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Heidelberg. — Μιχ. Τσαμαδός σύμβου-
λος ἐπικρατείας. — X. Τζωρτζόπουλος τακτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου
Θεσσαλονίκης. — Franz Boehm ύφηγ. τοῦ Πανεπιστημίου Heidelberg.
— Παν. Κανέλλόπουλος καθ. Πανεπιστημίου Αθηνῶν. — Κωνσταντίνος
Τσάτσος ἔκτ. καθ. Πανεπιστημίου Αθηνῶν. — Ιωάν. Θεοδωρακό-
πουλος τακτ. καθ. Πανεπιστημίου Θεσσαλίκης. — Θεμ. Τσάτσος ύφηγ.
Πανεπιστημίου Αθηνῶν.

ΕΝ ΛΟΙΠΑΙΣ
ΤΥΠΟΙΣ: Κ. Σ. ΠΛΑΠΛΟΓΙΑΝΝΗ
ΨΑΡΡΩΝ 41
1934

Ε.Γ.Δ της Κ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

δ' ἐλεατισμὸς τῆς μεγαρικῆς σχολῆς ἡκολούθησεν κυριώτατα τὸν Σηνῶνα δ' δποτὶος φαινόμενικῶς μὲν ὑπερησπίζετο τὴν θεωρίαν τοῦ Παρμενίδου οὐσιαστικῶς δῆμως τὴν κατέστρεψε.*)

M. T.

X. Θεοδωρίδη: «Εισαγωγὴ στὴ Φιλοσοφία», "Εκδοσις Δημητράκου, 1933.

"Η κριτικὴ αὐτῆς, γραμμένη ἀπὸ τὸ καλοκαίρι, ἀπόρριφθηκε ἀπὸ ἕναν γραμμένο περιοδικὸ μὲ διαφωτιστικὲς καὶ μαρξιστικὲς τάσεις, ποὺ μὲ εἶχε παρακαλέσει νὰ τὴ γράψω, μὲ διάφορες φιλικὲς δικαιολογίες, πὼς εἶχα δηλ. ἀργοπορήσει νὰ τὴ δώσω, κ. ἄ. Κατόπι μιοῦ τὴς ζήτησε ἔνα ἄλλο πολὺ ἔγκριτο καὶ διαδεδομένο, ἀλλὰ μᾶλλον λογοτεχνικοῦ χαρακτῆρος περιοδικὸ καὶ τὴν ἔδωσα πρότυπα γιὰ νὰ σπάσῃ ὅπωσδήποτε ἡ μονόφωνη συμφωνία τῶν ἐπιπολαίων ἐπαίνων, ἀπὸ ἀνθρώπους ποὺ δὲν ήταν εἰδικοὶ καὶ ποὺ ήτάν φανερὸς πὼς οἱ περισσότεροι μόνο εἶχαν ξεφυλλίσει τὸ βιβλίο. "Υστερα ἀπὸ ἐνέργειες τοῦ κ. Θεοδωρίδη, ἐνῶ ήταν ηδη δλόκληρη στοιχειοθετημένη—5 - 6 διστηλες σελίδες—ἡ κριτικὴ αὐτὴ ἀποσύρθηκε καὶ ἡ διεύθυνσις τοῦ περιοδικοῦ μιοῦ δικαιολογήθηκε δῆμως μπόρεσε.

Θέλω ἔδω ἀπὸ τὸ ἔνα μέρος νὰ διαμαρτυρηθῶ γιὰ τὴν ταχτικὴ αὐτὴ ποὺ ἔχει δώσει στὴν 'Ελλάδα σιωπηλὰ τὸ δικαιώμαν' «ἀποφαίνωνται», καὶ γιὰ τὴν ὄνομασία τοῦ «προοδευτικοῦ» μόνο στὴν ρηχὴ νοησιαρχικὴ τάση ποὺ χαρακτηρίζει τὸν ιστορικὸ ὑλισμό. 'Αλλὰ θέλω καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος νὰ εὐχαριστήσω τὸν κ. Θεοδωρίδη, ποὺ ἔδειξε μὲ τὶς ἐνέργειές του αὐτὲς πόσο λογάριασε τὴ μικρὴ κριτικὴ μου. Προσωπικὰ εἶμαι ἐξαιρετικὰ κολακευμένη ἀπότοῦτο. Περιττὸ δῆμως νὰ πῶ πὼς θεωρῶ πρωτόγονο ἀκόμη τὸν τρόπο αὐτὸ τῆς ἀντιλήψεως ποὺ θεωρεῖ ως προσωπικὸ ἔχθρο καὶ μεταχειρίζεται ὅλα τὰ μέσα ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀντικειμενικὴ συζήτηση γιὰ νὰ κατασιγάσῃ τὸν ἀνθρωπο ποὺ ἔχει ἀντίθετες ἰδεολογικὲς τάσεις καὶ γνῶμες.

E. A.

Μία εἰσαγωγὴ στὴ φιλοσοφία εἶναι ἀπὸ τὴ φύση της ἔνα βιβλίο μὲ πολλαπλοὺς σκοπούς, καὶ ἀπὸ τοὺς περιορισμούς ποὺ ἐπιβάλλει στὸ συγγραφέα μπορεῖ γὰς διομαστῇ εἶδος γένθι. Κυμαίγεται ἀνάμεσα στὴν ιστορικὴ ἐπισκόπηση, τὴ συστηματικὴ ἔκθεση τῆς σημερινῆς φιλοσο-

*) Περίληψις τῆς λεπτομεροῦς ἀναλύσεως τοῦ Παρμενίδου εἶναι δύσκολον νὰ δοθῇ· διὰ τοῦτο παραπέμπομεν εἰς τὴν φωτεινοτάτην ἀνάλυσιν ποὺ δίδει δ. Natorp εἰς τὸ ἐν τῇ προηγουμένῃ σημειώσει μνημονευθὲν ἔργον του.

φικής κατάστασης, τις προσωπικές φιλοσοφικές ἀπόψεις του συγγραφέα και τὴν παιδιαγωγική πρόθεση ν' ἀπλωποιήσῃ και νὰ καταστήσῃ προσιτά σὲ ἀγύμναστα μυαλά τὰ πιὸ ὑψηλὰ και πολύπλοκα διαγοήματα. Ἐχει ἐπικρατήσει δῆμος σὰν ἡθικὴ ὑποχρέωση νὰ γράφεται ἀπὸ τοὺς περισσότερους καθηγητὲς τῆς φιλοσοφίας, και ὁ κ. Θεοδωρίδης καταπιάστηκε στὴ δουλειὰ του μὲ κέφι, ἀγάπη και πολυμάθεια ποὺ ἀποπνέει ἀπ' δλοτὸ ἔργο. Τὸ γεγονὸς ἀκόμα πὼς εἶναι γραμμένο σὲ μιὰ στρωτὴ και ἀρκετὰ ἀπόλυτη στὸ σύνολό της δημοτική, θάπρεπε νὰ μᾶς παρακινήσῃ νὰ χαιρετίσουμε τὸ βιβλίο αὐτὸ μ' ἐνθουσιασμὸ και νὰ εὐχηθοῦμε σὲ λυρικοὺς τόνους νὰ βγοῦν κι' ἄλλα πολλὰ τέτοια στὴν Ἑλλάδα. Ἡ κριτικὴ μας δῆμος, στηριζόμενη στὴν ἀδιαφριλογία καὶ τὴν ἀξιοσύνην ἀξιοσύνην τοῦ ἔργου, προχωρεῖ ἀθέλητά μας πέρα ἀπὸ τὰ ἔξωτερικὰ νὰ ποῦμε αὐτὰ σημεῖα, ποὺ χτυποῦν στὰ μάτια και δημοσιεύονται ὅσοι ὡς τώρα τὸ ἀνάγγειλαν μὲ κριτικὰ σημειώματα στὰ διάφορα περιῳδικὰ κι' ἐφημερίδες, και ἀπαιτεῖ νὰ ξεκαθαρίσουμε ἀπέναντι στὸν ἔαυτὸ μας τὸ περιεχόμενο και τὴν πιθανὴ ἐπίδραση τῶν ἀπόψεων ποὺ ἐκθέτονται ἐκεῖ μέσα, καθὼς και τὸν τρόπο τῆς ἐπεξεργασίας τοῦ ἀπέραντου ὑλικοῦ του. Θὰ ξέρει βέβαια ὁ κ. Θ. πὼς γράφοντας στὴ δημοτική, δημοσιεύονται πιὸ πρωτόγονα και ξεκόδονται πιὸ καθαρά, χωρὶς νὰ συσκοτίζονται ἀπὸ τὴ σχολαστικὴ ἀοριστολογία και τὴν ἀψυχη μεγαλορρημοσύνη τῆς καθαρεύουσας, δίγει δὲ τὸ δικαίωμα στὸν ἀναγνώστη του νὰ προχωρήσει ὡς τὸ βάθος τοῦ στοχασμοῦ και τῆς πρόθεσής του, και νὰ τὸν κρίνει ἀπὸ ὑψηλότερη σκοπιὰ ἀπ' δὲ τι θάκανε γιὰ μιὰν ἀνάλογη ἐκδήλωση τῶν γνωστῶν καθαρευουσιάνων καθηγητῶν, ποὺ γράφουν μόνο μὲ τὸ σκοπὸ νὰ διδάξουν μιὰ κλειστὴ και κατὰ τὴν ἴδεα τους συμπληρωμένη ἐπιστήμη.

Μὲ δυὸ τρόπους ἐφαντάστηκαμε πάντα πὼς μπορεῖ νὰ γράψει κανεὶς φιλοσοφία· ἢ, ξεκινώντας ἀπὸ τὸ συγθετικὸ σύνολο τῶν ὡς τώρα ἀποχτημένων, σύνολὸ χωνευμένο ὕστερα ἀπὸ πολύχρονη ἔργασία, χωρὶς νὰ κατατρίβεται σὲ μικρολογικὰ ξεκαθαρίσματα ἔννοιῶν, κι' ἔτσι ποὺ νὰ βλέπει κανεὶς ἀμέσως τὴ μικρὴ ἢ μεγάλη, ἀδιάφορο, γέα συμβολὴ τοῦ ἀτόμου στὴν διαδική ἔργασία τοῦ στοχασμοῦ τῶν αἰώνων, ἢ ἀρχήζωντας ἀπὸ τὴν ἀρχή, ξεκαθαρίζοντας θεμελιακὲς ἔννοιες και δίνοντάς τους γέας περιεχόμενο, ἐλεύτερο ἀπὸ τὶς σωρεμένες παρεξηγήσεις, σπρωγμένος ἀπὸ ἀναπόδραστη ἐσωτερικὴ ἀνάγκη ν' ἀντιμετωπίσει κατ' εὐθεῖα τὰ πράγματα. Ἔτσι ἀναγεώνονται μὲ ζωντανὸ περιεχόμενο οἱ ἔννοιες και οἱ δροι, πόὺ ἀπὸ τὴν τριβὴ στὶς σχολὲς και τὶς μικρόπνοες συζητήσεις κατάντησαν ἀδειανοὶ ἢ τόσο ψιλοδουλεμένοι, ποὺ δὲ μιλοῦν πιὰ στὸ νοῦ τοῦ ἀπροετοίμαστου και ζωντανοῦ στοχαστὴ και στὴν ἀγωνία τῶν ἐρωτημάτων του. Μὲ τὸν πρῶτο τρόπο ἔργάζεται ὁ Κάντ, ποὺ ἐνσωματώνει στὸ ἔργο του διλόκληρη τὴν πρὶν ἀπ' αὐτὸν φιλοσοφικὴ κίνηση, μὲ τὸ δεύτερο δὲ Μπέρξον, ποὺ εἴτε πολεμώντας, εἴτε ἐκθειάζοντας, εἴτε κριτικὰ ἀποτυμώντας τον, μᾶς είναι

ἀδύνατο σήμερα νὰ τὸν προσπεράσομε καὶ νὰ τὸν ἀγνοήσομε· διΠλάτων συγδύαζει τοὺς δύο μὲθαυμαστὸ τρόπο. Ὑπάρχει καὶ ἔνας τρίτος τρόπος, διϊστορικός: Νὰ ἐκθέσει κανεῖς μὲτη σειρὰ τὰ συστήματα τῶν περασμένων φιλοσοφικῶν σχολῶν, μὲτην προύποθεση δύμως πώς θὰ σκύψει πάγω ἀπὸ τὸ καθένα τους μὲθαυμαστὴ, θὰ ταυτιστῇ μὲτα προβλήματά τους, θ' ἀγκαλιάσει τὴν ἀγωνία τους, θὰ δεχτῇ τὸ διλικὸ τῶν ἐννοιῶν τοῦ καιροῦ τους, καὶ θὰ τὰ κοιτάξει ἀπὸ τὴν κατάλληλη διπτική τους γωνία. Μόγος ἐκεῖνος εἶναι ἴστορικός, ποὺ μπορεῖ νὰ μεταφέρεται ἀνάμεσα στοὺς αἰῶνες, ἀλλάζοντας νοητική διπόσταση, καὶ προσπαθώντας μὲτην ἐναίσθηση νὰ γίνει ἐνα μὲτην ἀτομικὴς νοοτροπίες ἢ μὲτην πνεῦμα κάθε ἐποχῆς. Καὶ φυσικὰ ἡ ἴστορικὴ ἐξέταση ἀποκλείει τὴν χρῆση κριτηρίων διλωσθιόλου ἔξω ἀπὸ τὸν κύκλο τοῦ πολιτισμοῦ ποὺ κρίνομε: ἐκτὸς δταν πρόκειται, ἀπὸ μιὰ δινώτερη καὶ πιὸ συγθετική ἀποψή, νὰ ἐκτιμήσομε τὴν θέση ὠρισμένου συστήματος στὴν ἐξέλιξη τοῦ πνεύματος. Καὶ τότε τὸ πρῶτο χρέος μας εἶναι νὰ ἐκθέσομε τὸ σύνολο τῶν ἀρχῶν ποὺ μεταχειρίζομαστε γιὰ νὰ κρίνομε, διότε πέφτομε πάλι στὴ συστηματικὴ θεωρητικὴ ἐργασία.

Μιὰ εἰσαγωγὴ στὴ φιλοσοφία, ἀπὸ τοὺς περιορισμοὺς ποὺ τῆς ἐπιειδόλονται ἀπ' ἔξω καὶ ἀπὸ τὴν παράδοση, καὶ ποὺ ἐκθέσαμε παραπάνω, καὶ ἀπὸ τὴ φύση τῆς φιλοσοφικῆς ἔρευνας, πού, μ' ὅσῳ κι' ἀν προσπαθοῦν, δὲν ταυτίζεται μὲτην ἐπιστημονικὴ μέθοδο, ἀφοῦ, ὅπως ἐτογίστηκε τόσες φορές, δὲν διπάρχει ἐνα σίγουρο σύνολο δριστικῶν φιλοσοφικῶν ἀποχημάτων, καὶ ἀφοῦ, ἰδίως, δὲν ἔφερε αὐτὴ ὡς τώρα κανένα χεροπιαστὸ πραχτικὸ ἀποτέλεσμα, ὅπως οἱ φυσικὲς ἐπιστῆμες—οἱ μόνες κυριολεχτικὰ ἐπιστῆμες—ζητήματα δλ' αὐτά, ποὺ δὲν μποροῦμε νὰ καταπιαστοῦμε λεπτομερειακὰ στὴ μελέτη τούτη, μιὰ ἑισαγωγὴ στὴ φιλοσοφία θὰ εἶχε λοιπὸ σκοπὸ γὰρ δώσει πρῶτ' ἀπ' δλαμιὰ συνοπτικὴ ἐπισκόπηση τῶν συστηματικῶν διαιρέσεων καὶ τῶν κυριωτέρων προβλημάτων τῆς φιλοσοφίας, καὶ δεύτερο νὰ διποδείξει στὸν ἀναγνώστη τὸ ἴστορικὸ ξετύλιγμα τῶν κυριωτέρων θεωριῶν καὶ νὰ τὸν κατατοπίσει γιὰ τὶς πνευματικὲς τάσεις τῶν σπουδαιωτέρων ἀντιπροσώπων της. Γιὰ νὰ δικαιιολογήσει τὸν τίτλο της θὰ ἔπρεπε νὰ τὸν κάνει ἵκανὸ νὰ διντικρύσει τὰ προβλήματα, νὰ τὰ ζήσει, νὰ ἐνδιαφερθῇ γι' αὐτά, νὰ νοιώσει, δὲνας ἵσως στοὺς ἐκατὸ ἡ στοὺς χιλιούς, τὸν ἄμεσο ἐκεῖνο διαγωγτικὸ πυρετὸ ποὺ χαρακτηρίζει τὴ φιλοσοφικὴ ἰδιοσυγκρασία, νὰ ξυπνήσει μέσα του τὸ ζωντανό, λαχταριστὸ ἐνδιαφέρον, ὥστε νὰ ἴσεται προβλήματα καὶ ἀπορίες πλήθος, ἐκεῖ ποὺ ἡ καθημερινὴ ὡς τώρα ἀντίληψη παρουσίαζε μιὰν: δύμορφη καὶ μονότονη ἐπιφάνεια, νὰ τοῦ δώσει τέλος τὰ προκαταρκτικὰ ἔργαλεῖα γιὰ ν' ἀρχίσει ἀγ θέλει, τὴν παρακάτω δουλειά καὶ νὰ μὴν τὸν προϊδεάσει μὲτην μεριδιανή, διεκομένες, δισγματικὰ προσφερμένες θεωρίες γιὰ τίποτα. Ἀν δὲν κάνω λάθος, αὐτὸ σημαίνει ἡ περίφημη ἀντικειμενικότητα, ποὺ τόσο πασκίζουν νὰ τὴν τσυίσουν ἀκριβῶς ἐκεῖνες οἱ σχολεῖς τῆς γεώτερης—γιὰ τὴν Ἐλλάδα—ἔρευνας, ποὺ δύμως ἀκριβῶς ἔχουν μαγειρεμένη ἀπὸ τὰ

πρὸν μὰ δογματικὴ καὶ ἀναπόδειχτη αὐθαιρεσίᾳ, καὶ ἀφοῦ προσπαθήσους γ' ἀηδιάσουν τὸν ἀναγνώστη ἀπ' ὅλες τις ἄλλες πνευματικὲς τροφές, τοῦ τὴν σερβίρουν στὸ τέλος σὰν τὸ μοναδικὸ μοντέργο θρεπτικὸ χάπι—μιλῶ γιὰ τὸν ἴστορικὸ ὑλισμό. Πρὶν φτάσομε δμῶς ἐκεῖ, πρέπει νὰ ἔξετασομε ἀνὴ Εἰσαγωγὴ τοῦ κ. Θ. ἀνταποκρίνεται στὰ στοιχειώδη αἰτήματα ποὺ βάλαμε παραπάνω—ἀρκετὰ θεμελιωμένα, δπως ἐλπίζομε, γιὰ μὰ Εἰσαγωγὴ στὴ Φιλοσοφία.

Δὲ θὰ ἔξετασομε καθόλου ἐδῶ ἢν δὲ κ. Θ. εἶναι ἐπηρεασμένος ἀπὸ ξένα πρότυπα γιὰ πολλοὺς λόγους. Πρῶτο γιατὶ ἀπὸ ἔλλειψη μᾶς κάπως ἀρτιας φιλοσοφικῆς βιβλιοθήκης στὴν Ἱ.Ελλάδα θὰ μᾶς ἔξεφευγαν ἵσως πολλὲς ἀπαραίτητες πηγές· δεύτερο γιατὶ ἀπὸ ἴδιοσυγκρασίᾳ ἀντιπαθοῦμε τὴν λεπτολόγο αὐτὴ παραβολὴ κειμένων, ἐκεῖ δπου ἡ κάθε λέξη δὲν ἔχει τὸ χρειαζόμενο βάρος· τρίτο γιατὶ μαθαίνομε πώς ἀλλοι, καλύτερα ἵσως προετοιμασμένοι, ἔχουν καταπιαστὴ μ' αὐτὴ τὴ δουλειά· καὶ τέταρτο—κι' ἂς μὴν κακοφανὴ στοὺς πολὺ δρθόδοξους—γιατὶ δὲν τὸ θεωροῦμε δὰ καὶ «ἔγκλημα καθοσιώσεως». Στὴν Ἱ.Ελλάδα, δπου ἀπὸ φιλοσοφικὴ ἀποψη βρισκόμαστε σὲ πρωτόγονη κατάσταση καὶ δπου ἡ κυριώτερη συμβολὴ τῶν καθηγητῶν μᾶς συνίσταται στὴ μεταφύτεψη ξένων λεπτομερειακῶν διακλαδώσεων μεγάλων φιλοσοφικῶν σχολῶν, ποὺ δὲ γνωρίζομε, εἶναι σχεδὸν ἀδύνατο ἀκόμα νὰ καταπιαστῇ κανεὶς αὐτότελα καὶ τὴν πιὸ στοιχειώδη φιλοσοφικὴ ἔργασία. Καὶ τὸ κάτω—κάτω κανεὶς δὲ δημιουργεῖ ἀπὸ τὸ τίποτα.

Τέσσερα σημεῖα γομίζω πώς μᾶς ἐνδιαφέρουν ἰδιαίτερα, σύμφωνα μὲ δσα εἴπαμε παραπάνω: α') ἡ γενικὴ διαιρεση κ' ἐπισκόπηση τῆς ὕλης· β') ὁ τρόπος τῆς ἐπεξεργασίας, ἡ ἀνάλυση κ' ἔξήγηση κάθε θεωρίας· γ') τὸ πνεῦμα ποὺ εἶναι ποτισμένο τὸ βιβλίο, δηλ. οἱ ἀπόψεις μὲ τὶς ὅποιες βαθμολογεῖ καὶ κρίνει· καὶ δ') ἡ πιθανή του ἐπίδραση στοὺς ἀναγνῶστες, καὶ ἰδιαίτερα στοὺς γέους.

“Οσο γιὰ τὸ πρῶτο, μ' ὅλῳ ποὺ τὰ πολλὰ κεφάλαια τοῦ ὄγκωδους βιβλίου δίνουν τὴν ἐντύπωση ποικιλίας καὶ πλούτου, μὲ ἀπορία βλέπει ὁ ἀγαγνώστης στὸ τέλος πώς μερικοὶ κλάδοι δὲν ἀναφέρονται καθόλου. Λίγα λόγια κάπου στὰ τελευταῖα κεφάλαια μᾶς λέγε δτι τὴν ἡθικὴ δὲν μπόρεσε νὰ τὴν συμπεριλάβει, γιατὶ παραμάκρυνα τὸ ἔργο. Μπορεῖ δμῶς ἀπὸ μὰ εἰσαγωγὴ νὰ λείπει ἡ ἐπισκόπηση τῶν ἡθικῶν συστημάτων; καὶ μποροῦν αὐτὰ νὰ ἔξεταστοῦν ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὰ θεωρητικὰ συστήματα; Γὸ ἀξιολογικὸ πρόβλημα δμῶς δὲν ταυτίζεται πέρα ὡς πέρα μὲ τὸ ἡθικό, γιατὶ καὶ ἡ αἰσθητικὴ, καὶ γιὰ πολλοὺς καὶ ἡ λογικὴ εἶναι ἀξιολογικὸς κλάδος, ἡ καλύτερα νομοθετικὴ (normative) ἐπιστήμη. Γιὰ δλα αὐτὰ τὰ οὖσαστικὰ μέρη τῆς φιλοσοφίας δὲ μᾶς λέει ἡ Εἰσαγωγὴ, οὕτε λέξη. Τὴν ψυχολογία πάλι τὴ θεωρεῖ ἵσως χειραφετημένη πιὰ κάρη τῆς φιλοσοφίας καὶ γι' αὐτὸ δὲ μᾶς τὴν ἀναφέρει καθόλου. Καὶ δμῶς ὅχι μόνον ἀποτελοῦσε σὲ ὄλον ληρη τὴν ἴστορικὴ ἐξέλιξη ἀναφέρετο μέρως τῶν φιλοσοφικῶν ἐπιστημῶν, ἀλλὰ καὶ ἡ μόνη αὐστηρὰ θετικὴ τῆς περίοδος, ποὺ κράτησε 50—70 χρόνια, ἡ πειραμα-

τική ψυχολογία του τέλους του περασμένου αλώνα και της άρχης του τωρινού—ξεπεράστηκε ήδη μὲ τις μεγάλες θεωρητικές συνθέσεις της ψυχανάλυσης, της μορφολογικής ψυχολογίας και του behaviourism. Ήιατί η ψυχανάλυση είναι σήμερα διάκλητη μεταφυσική, άδιάφορο όν δρμήθηκε από παρατηρήσεις νευροπαθῶν και άλλες έξωτερικές αφορμές. "Άλλοι πάλι αλάδοι που μποροῦν ίσως νὰ θεωρηθοῦν δευτερεύοντες, γιατὶ μόλις τελευταῖα πήραν ξεχωριστό οντότητα, ένω ἀπὸ πάντα ήταν ἐνσωματωμέναι στὸ κύριο σῶμα τῆς φιλοσοφίας, ὅπως ή φιλοσοφία τῆς φύσεως, ή φιλοσοφία του δικαίου, κ. ά. δὲν ἀναφέρονται καθόλου, η μόνο περαστικά. Και οἱ ιστορικές ἐπιστήμες μὲ τὴ φιλοσοφία τους ἀγνοοῦνται ὀλωσδιόλου. "Άφοῦ διαπιστώσαμε τώρα τὶς σπουδαῖες αὐτές ἐλλείψεις που παρουσιάζουν τὴν Εἰσαγωγὴ σὰ χάρτη μὲ μεγάλα κενά, ὅπως ἐφτιάναν ἀλλοτε τὴν Ἀφρικὴ ἵμερος ἀνεξερεύνητος περιοχές, ἃς περιοριστοῦμε στὸ πλαίσιο ἐκείνων που μᾶς προσφέρει, δηλ. στὰ τρία μεγάλα τμήματα: α') τὸ γενικό, που περιλαμβάνει τὴν ἔνοια τῆς φιλοσοφίας και τὶς γειτονικές της περιοχές, β') τὴ γνωσιοθεωρία και γ') τὴ μεταφυσική. "Ο κ. Θ. ἀρνεῖται νὰ δώσει ἔνα ξεκομένο δρισμὸ τῆς φιλοσοφίας και θὰ δωῦμε παρακάτω γιατὶ. "Άλλα ή αὐριστολογία αὐτὴ φέρνει μεγάλη σύγχυση και στὴν ίδια τὴ διάλρεση και στὸν κατατοπισμὸ στὰ μερικὰ προβλήματα. Αὐτὸ ποὺ «οἱ αἰῶνες θεώρησαν γιὰ φιλοσοφικὴ πραγματικότητα» και ποὺ «ἀντικρύζει» τώρα ή Εἰσαγωγὴ, είναι ἀπὸ προύποδθεση ἀγνωστὸ στὸν ἀπροετοίμαστο ἀγαγνώστη κ' ἔτοι μπορεῖ νὰ χωρέσει ἐκεῖ—μέσα διδήποτε και νὰ παραλειφθῇ διτι γάνται. "Ετοι στὸ ιστορικὸ μέρος διάκλητος ὁ μεσαίωνας σδύνεται μὲ μιὰ μονοκοντυλιά, σὰν «πρωτόγονη σκέψη», και μὲ τὴν ἀξίωση νὰ σταθοῦμε ψηλότερα και νὰ ἐτισκοπήσομε τὴν ἐξέλιξη, γίνονται παραλληλισμοὶ τῆς ἀρχαίας μὲ τὴ νεώτερη φιλοσοφία, ἀξιοπρόσεχτοι, ἄλλα και σὲ πολλὰ αὐθαίρετοι. Τέλος, στοὺς αλάδους τῆς φιλοσοφίας, που είναι κατὰ τὴν Εἰσαγωγὴ τρεῖς, μεταφυσική, γνωσιοθεωρία και ἀξιολογία, ἀποροῦμε ποὺ θὰ χωρέσει, ἐκτὸς δσων ἀναφέραμε παραπάνω, και η κοινωνιολογία. Τὸ διτι πρὸν ἀπὸ κάθε ἀλλοθέμα προτάσσεται η γνωσιοθεωρία, δὲν μπορεῖ παρὰ γὰρ ἐπαινεθῆ, και τὰ κεφάλαια γιὰ τὴ δυνατότητα και τὴν πηγὴ τῆς γνώσης είναι ἀπὸ τὰ καλύτερα. Σήμερα η γνωσιοθεωρία πάει νὰ γίνει τὸ κέντρο κάθε φιλοσοφικῆς κίνησης. ἄλλα ή ίδια αὐριστία γιὰ τὸ είναι και τὴ λειτουργία τῆς γνώσης ἐπικρατεῖ κ' ἐδῶ και τὸ ιστορικὸ μέρος ἔχει ἐλλείψεις που ἔξηγούνται κατόπι ἀπὸ τὸ προσανατολισμὸ τοῦ συγγραφέα. Τὸ κεφάλαιο γιὰ τὴ θεωρία τῆς ἀλήθειας δὲν ἔχει τέλος καμιμὰ θέση, ἀφοῦ διλο τὸ πρόβλημα τῆς ἀλήθειας δὲ γρησιμεύει παρὰ γιὰ μιὰ ἐπανάληψη λίγο δογματικώτερα χρωματισμένη και γιὰ γέες ιστορικές ἐπισκοπήσεις που μόνο σύγχυση φέργουν. Τὸ μέρος γιὰ τὴ μεταφυσική είναι τὸ πιὸ ἀδύνατο τοῦ διλου ἔργου. "Ο κ. Θ. δὲν πιστεύει στὴ μεταφυσική και γι' αὐτὸ δὲν ἀποδίγει κανένα σύστημα μὲ τὸ διάκλητο μεγαλεῖ του. "Ἐπειδὴ σκοπὸς τοῦ ἔργου του είναι νὰ περι-

φρονήσει ὁ ἀναγνώστης δλη τὴν περασμένη φιλοσοφικὴ ἔργασία, βρίσκεται τρόπος νὰ ὑπαχθεύῃ δλα τὰ συστήματα σὲ δυὸ κατηγορίες· ἡ πρωτόγονα, ἡ θεολογικὰ-δογματικά, τὰ τελευταῖα μάλιστα καὶ πονηρεμένα ξαναφέρνοντας· μὲ κρυψό καὶ σκεπασμένω τρόπῳ τὰ ἴδια παλιὰ δόγματα ποὺ κιντυνεύουν ὅτι τὴν θετικὴν ἐπιστήμην καὶ τὶς ἀπελευθερωτικὲς τάσεις τοῦ ἀστισμοῦ πρῶτα καὶ τῆς προβλεταριακῆς γοντροπίας ἀργότερα. Τὸ γεγονός ὅτι στὰ μάτια τῆς κριτικῆς του βρίσκει χάρη μόνο ὁ Comte, ἡ ρηχότερη καὶ πιὸ ἐγωϊστικὰ φυσικωμένη προσωπικότητα τῆς φιλοσοφικῆς ἱστορίας, ποὺ ἀκριβῶς ἐπειδὴ δὲν ἔκαταλαβε τίποτα ἀπὸ τὴν παλιότερη μεταφυσική, ξέπεσε στὰ ὑστεργά του στὴν χειρότερη φετιχιστική καὶ πρωτόγονη σκέψη, χαρακτηρίζει τὴν ἀφέλεια τῶν κριτηρίων, τὴν παιδικὴ εἰκονοπλαστικὴ διάθεση καὶ τὸ μέγεθος τῶν ἀξιώσεων τῆς Εἰσαγωγῆς. Τὸ τελευταῖο κεφάλαιο γιὰ τὶς δογματικὲς ἀπόψεις, ὅπου ἔκθέτονται σύντομα, περαστικὰ καὶ χωρὶς συσχέτιση οὐ τὰ προγγούμενα οἱ μεγάλες συστηματικὲς διαιρέσεις τοῦ μονισμοῦ καὶ δυᾶσμοῦ, τοῦ σπιριτουαλισμοῦ καὶ ὄλισμοῦ, κ.λ.π., δὲν ἔχει πάλι λόγο, ἀφοῦ δλόκληρη ἡ μεταφυσική δὲν εἶναι παρὰ ἡ διαδοχή, ἀντίθεση καὶ σύνθεση τῶν ἀπόψεων αὐτῶν.

Γιὰ τὸν τρόπο τῆς ἐπεξεργασίας τοῦ ὑλικοῦ μᾶς ξέφυγαν ἥδη μερικὲς θεμελιακὲς ἀντιρρήσεις. Καιρὸς εἶναι νὰ τὶς δικαιολογήσομε περισσότερο. Ὁ κ. Θ. τὸ περηφανεύεται πῶς δὲν ἔχει προκαταλήψεις καὶ πῶς ἔξετάζει «τὰ ἴδια τὰ πράματα», χωρὶς νὰ μᾶς πεῖ—γιατὶ ὠρισμένως τὸ ξέρει—πῶς αὐτὸς εἶναι ἥδη μιὰ δμολογία πίστεως στὸν ἀφελῆ—στὸ μὴ κριτικὸ δηλ.—ρεαλισμό. Ἡ ἀποψη αὐτὴ κυριαρχεῖ σὲ δόλο τὸ βιβλίο, ἐξὸν ὅπου γιὰ λόγους ἀξιώσεων φιλοσοφικῆς σύνθεσης γίνεται προσπάθεια νὰ καταπλαγῇ ὁ ἀναγνώστης μὲ γενικευμένες καὶ μεγαλοστομες θεωρίες, μὲ συγκλικὰ ἀδριστα ἀποφθέγματα, δπως π. χ. γιὰ τὴν «λειτουργικὴ ἀντίληψη τῆς φιλοσοφίας», ἡ γιὰ τὴ γνώση ποὺ εἶναι «κοσμικὸ φαινόμενο, ποὺ ἀρχίζει στὸν ἔξωτερικὸ κόσμο καὶ συνεχίζεται στὸν ἔγκεφαλο», κ. ἄ. Ἀλλὰ γιὰ τὴν ἀποψη τοῦ ἀφελοῦς ρεαλισμοῦ δὲν ὑπάρχουν, δὲν ἔγεννηθηκαν ἀκόμα τὰ ἔγγητηματα οὔτε πῶς εἶναι δυνατὴ ἡ γνώση, οὔτε πῶς γίνεται ν' ἀντιστοιχεῖ μ' αὐτὸς ποὺ δνομάζομε ἔξωτερικὴ πραγματικότητα, οὔτε τί ἔγγυήσεις μᾶς παρέχονται γιὰ τὰ διάφορα ἀξιώματα, οὔτε ἡ ἀπορία γιὰ τὶς προϋποθέσεις τῶν ἐπιστημῶν, γιὰ τὸ a priori τῶν μαθηματικῶν, κλπ. Ἡ ἀποψη αὐτὴ ἐπίσης «θέτει» ἀτυχήτητα τὸν ἔξωτερικὸ κόσμο μὲ δλες του τὶς πρωτογενεῖς καὶ δευτερογενεῖς ἰδιότητες. Καὶ μὲ συνέπεια καταπληκτικὴ ὁ κ. Θ. βρίσκει στὸ πρῶτο μέρος ὅλα τὰ προβλήματα τῆς φιλοσοφίας ἀπλά, βρίσκει ἀλλοῦ πῶς τὰ μαθηματικὰ ἀπαγγιγνὰ θεωρήματα εἶναι εὔκολο νὰ ἔξηγηθούν, ἀφοῦ ἀπὸ τὰ πρὶν βάζω μέσα στὰ ἀξιώματα δὲ τὶ πρόκειται υστερα νὰ βγάλω ἀπ' αὐτά, καὶ πιστεύει ἀκράδαντα ὡς πρῶτες πηγὲς τὰ αἰσθητήρια. Ἀλλὰ μέσα ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀποψη δὲ γίνονται νητὰ τὰ περισσότερα φιλοσοφικὰ συστήματα, γι' αὐτὸς καὶ ἡ ἀνάλυσή τους δὲν εἶναι οὔτε πλήρης, οὔτε σωστή. Κ' ἐπειδὴ ὁ συγγραφέας δὲν

αἰσθάνεται: τὰ κίνητρα, τὶς ἀφετηρίες καὶ τὰ ἀγωνιώδη προσβλήματα ποὺ στάθηκαν ἀφοριμή γιὰ νὰ δημιουργηθοῦν, εἶναι ἵσως ψυχολογικὰ ἔξτηγγήσιμο, ἀλλὰ ὅλωσδιόλου ἀδικαιολόγητο ἐπιστημονικὰ καὶ θεωρητικά, νὰ ὑποθέτει πίσω ἀπ' αὐτὰ ἐλατήρια πολιτικὰ ἢ κοινωνικά, τὴν ἡντίδραση π.χ. στὴ δημοκρατία ἀπὸ μέρους τοῦ Πλάτωνα, ἢ τὴν στήριξη τῆς θεοκρατίας καὶ τῆς Ἑπελλησίας στὸν Κάντ. Ἔτσι ἡ ἀμεροληψία, ἡ ἀντικειμενικότητα καὶ ἡ θετικότητα μὲ τὴ σωστή τῆς ἔννοια πάσι: περίπτατο καὶ ἡ ὄπτικη γωνία ἀπὸ δύο βλέπει τὰ πράματα ὁ κ. Θ. κυριαρχεῖ δύσι πάσι καὶ περισσότερο ὥσπου στὸ τέλος τοῦ ἔργου βλέπει τὴν ἀπροκάλυπτη περιφρόνηση γιὰ ὅλα τὰ φιλοσοφικὰ προσβλήματα, μὲ τὰ ὅποια «σκότισαν ἀδικα τὸ μυαλό τους τόσοι αἰῶνες» καὶ ἀκοῦμε πώς ὁ ἀπαγωγικὸς συλλογισμὸς χαραχτηρίζει τὴν «πρωτόγονη σκέψη» καὶ ἡ πίστη στὴν ἐλευθερία τῆς βουλήσεως τὴν «ἀπειλήρχητη διάκνοια». Ὁχι πώς μὲ τοῦτα ποὺ λέμε ἐκφράζομε τὶς ἀντιρρήσεις μας στὸ καθαυτὸ περιεχόμενο τῶν ἰσχυρισμῶν αὐτῶν, ἀντιρρήσεις ποὺ δὲ θὰ συζητούσαμε σὲ μὰ εὖσυνείδητη κριτική, ἀλλὰ σὲ συστηματική συζήτηση. Ἀλλὰ δύπως εἴπαμε παραπάνω, πρὶν βγῷ νὰ κρίνω ἀπὸ μὰ δρισμένη, ἔστω καὶ στεγή καὶ ἐπερασμένη ἀποψη, δλόκληρο τὸ στοχασμὸ τῆς ἀνθρωπότητας, ἔχω χρέος νὰ ἐκθέσω τὶς ἀρχὲς καὶ τὶς προϋποθέσεις μου, γιὰ νὰ πείσω δύσους μποροῦν νὰ πειστοῦν καὶ νὰ ξέρουν οἱ ἄλλοι ἀπὸ τὴν ἀρχὴ μὲ τὶ δόγμα ἔχουν νὰ κάγουν. Καὶ δὲ μου ἐπιτρέπεται ν' ἀξιώνω πώς «ἀντικρύζω τὴ φιλοσοφικὴ πραγματικότητα» καὶ πώς «δὲ βαθμολογῶ καὶ δὲν κρίνω», δταν τὴν πρώτη τὴν ἀρνιέμας πέρα γιὰ πέρα κι' ὅταν βαθμολογῶ μὲ μηδὲν ὅλα τὰ συστήματα, μὲ λίγες ἐπιεικεῖς ἔξαιρέσεις γιὰ τὸ γέρο-Δημόκριτο, τοὺς Holbach, Lamettrie καὶ παρέα, τοὺς Locke, Spencer, Stuart Mill, καὶ τοὺς ἴδιαιτερα πολεμικοὺς καὶ χεροπιαστοὺς παμφλετίστες—γιὰ νὰ ἐφαρμόσουμε τὴ μέθοδο τοῦ κ. Θ. τῆς μεταγραφῆς τῶν ξένων ὅρων μὲ Ἐλληνικὰ στοιχεῖα (σενσουαλισμός, πριμιτιβισμός, ἴντελλεκτουαλισμός, κλπ.)—τῆς σχολῆς τοῦ Μάρκ, ἐκείνους ποὺ δὲ χάνονται σὲ πολὺ θεωρητικὲς ἀναλύσεις. Δὲν πρόκειται, δύπως εἴπαμε, νὰ συζητήσουμε καθαυτὸ τὴν ἀποψη ἀπὸ τὴν δομὴν ὁ κ. Θ. κρίνει καὶ βαθμολογεῖ. Ἄγτο κάναμε, καὶ μένοντας μέσα στὰ πλαίσια τῆς, θὰ βρίσκαμε ἵσως περίεργη τὴν ἀντίφαση ἀνάμεσα στὶς ἀρχὲς τοῦ φυσικοῦ ρεαλισμοῦ καὶ τοὺς ἰσχυρισμοὺς πώς δὲν ὑπάρχει χωρισμὸς ἀντικειμένου καὶ ὑποκειμένου, πώς ὁ κόσμος, ἡ κοινωνία καὶ ἡ γνώση μαζὶ εἶναι μιὰ ἀδιακοπηλειτουργία—μὲ ποιὸ δικαίωμα τότε ξεκόβομε ἐμεῖς δρισμένα μέρη του, π.χ. τὶς οἰκονομικὲς σχέσεις καὶ τὸν τρόπο παραγωγῆς, καὶ τὰ θέτομε ὡς πρωταργικὲς αἵτιες, ἀπὸ τὶς δομὲς πηγάδουν δλα τὰ ἄλλα; καὶ πώς συμβιβάζομε τὴν παραδοχὴ τῆς παντοτεινῆς διαδοχικῆς ροής τῶν αἵτιατῶν φαινομένων, δπου ὑπάγονται ἐγγονεῖται καὶ τὰ κοινωνικά, μὲ τὴν τελικὴ κατάσταση τῆς μακαριότητας, ποὺ πρόκειται μάλιστα νχρθεῖ καὶ σύντομα μαζὶ μὲ τὸ δριστικὸ στάδιο τῆς ἀταξικῆς κοινωνίας, δπου θὰ κλείσει ἡ διαλεχτικὴ ἔξέλιξη τῆς Ἱστορίας; καὶ πῶς τὴν

ἀρνηση τῆς ἰδέας τῆς προόδου, ἀφοῦ δὲ χαραχτηρίζομε, ἀλλὰ μόνο παρακολουθοῦμε τὴν αἰτιατὴν ἀκολουθία, μὲ τὴ θεριμή συνηγορία καὶ τὴ γεμάτη πάθος ἐνέργεια γιὰ τὴν ἀλλαγὴ τοῦ κοινωνικοῦ καθεστῶτος, στόχομα βέβαια τῆς δικαιοσύνης, ποὺ ὅμως πάλι δὲν παραδεχόμαστε σὰν κάτι ἀπόλυτο, ἀλλὰ σὰ θεσμὸ ἔξαρτημένῳ ἀπὸ τὴν κοινωνικὴ κατάσταση, ἐπομένως ἀπὸ τις οἰκονομικὲς σχέσεις τῆς ἐργασίας καὶ τῶν μέσων παραγωγῆς; "Ολ' αὐτὰ εἶναι καθαρὰ θεωρητικὲς ἀντιρρήσεις ἐνδές συζητητὴ ποὺ δρυιέται ν' ἀποκοινωθῇ ἀπὸ τὴν ἐπανάληψη τῶν χτυπητῶν συγθημάτων καὶ ποὺ πιστεύει στὶς παλιὲς ἵσως προλήψεις πὼς ἔνα σύστημα πρέπει νὰ εἶναι ἐσωτερικὰ δλοκληρωμένο κ' ἐλεύτερο ἀπὸ ἀντιφάσεις, καὶ μᾶς ἔφεραν ἵσως λίγο μακριὰ ἀπὸ τὸ κύριο θεμα μας. Εἶναι τόσα τὰ σημεῖα ὅπου θὰ θέλαμε νὰ σταματήσουμε στὴν Εἰσαγωγὴ τοῦ κ. Θ. καὶ νὰ συζητήσουμε διεξοδικά, ὥστε νομίσαμε πῶς πρέπει μόνο σὰν παράδειγμα νὰ μιλήσουμε γιὰ τὴν κεντρικὴ ἀφετηρία τοῦ στοχασμοῦ του κάπως ἐκτενέστερα. Δὲ συνάγονται ὅμως δλα τὰ ἀμφίβολα καὶ ἀντιφατικὰ σημεῖα τοῦ βιβλίου αὐτοῦ μόνο ἀπὸ τὴν κεντρικὴν αὐτὴ ἀποψη. "Η ἀσάφεια τῶν ὄρισμῶν ποὺ μπορεῖ νὰ ἐγκρίνομε στὴν ἀρχὴ ὡς μεθοδολογικὸ μέσο γιὰ ν' ἀφήσει τὸ νοῦ τοῦ ἀναγνώστη ἀπροκατάληπτο, ἔξακολουθεῖ σχεδὸν ὡς τὸ τέλος. Μὲ τὴν ἐπανάληψη ὅμως, παίρνουν σιγὰ-σιγὰ οἱ λέξεις ποὺ φαίνεται πῶς μεταχειρίστηκε δλωσδιόλου τυχαῖα στὴν ἀρχή, τὸ βάρος δογματικῶν συμβόλων, χωρὶς νὰ τοὺς δοθῇ κανένα ὠρισμένο περιεχόμενο, καὶ διαγνώστης ἀποκοινωνεῖται μὲ τὸ βούισμά τους καὶ δὲ ρωτάει πιὰ τὶ σημαίνουν. "Ἐνα τέτοιο ρόλο παίζουν κυρίως οἱ ἔννοιες ζωὴ καὶ κοινωνία. Γιατὶ μᾶς λέει στὴν ἀρχὴ πῶς ἡ φιλοσοφικὴ διανόηση προέρχεται ἀπὸ μιὰ ἀνάγκη τῆς ζωῆς παράλληλη μὲ τὰ ἔνστιχτα τῆς αὐτοσυντήρησης καὶ τῆς συγέχειας τοῦ γένους, ἀλλὰ δὲ βλέπομε καθαρὰ τὸ σκοπὸ ποὺ ἐξυπηρετεῖ, καὶ μᾶς γεννιέται ἡ ἀπορία πῶς ἔνα ἔνστιχτο τόσο ἐπιταχτικό, ὅπως θέλει νὰ μᾶς τὸ παραστήσει, πλανήθηκε τόσο κ' ἔξακολουθεῖ νὰ σφάλλεται, ἀφοῦ γιὰ τὸν κ. Θ. ἡ ιστορία τῆς φιλοσοφίας εἶναι μιὰ σειρὰ παραστρατημάτων, καὶ εἶχαν συνωμοτήσει ἐναγτίο τῆς τὸ μυαλὸ ποὺ ἀργησε νὰ προκόψει, ἀδυναμίες φυλετικές, διμαδικὲς καὶ ἀτομικές, καὶ ἀλλες ἀφοριμὲς γιὰ πλάνη. Γιὰ δοσους ὅμως παραδέχονται τὴν ἀπόλυτη κυριαρχία τῶν ἔνστιχτων, εἶναι αὐτογόητο πῶς δλες οἱ ἀλλες δυνάμεις τῆς ψυχῆς ὑπηρετοῦν τὰ ἔνστιχτα αὐτὰ καὶ μάλιστα πῶς δο πιὸ πρωτόγονος εἶναι δ ἀνθρωπος, τόσο πιὸ ἀσφαλτα διποτάσσονται δλα τὰ ἀλλα στοιχεῖα του στὸ σκοπὸ τῶν ἔνστιχτων. Κ' ἔτσι καταντάει πιὰ μυστήριο σωστὸ πῶς, ἐνῷ κατὰ τὸν κ. Θ. θὰ ἥταν πιὸ «φυσικό», — ἀλλη ἔννοια μυθολογικὴ καὶ ἀξεκαθάριστη — γ' ἀρχίσει ἡ φιλοσοφία ἀπὸ τὸν ἀπόλυτο ἐμπειρισμὸ καὶ τὴν πίστη στὶς μαρτυρίες τῶν αἰσθήσεων, μᾶλλον αὐτὰ ἔγινε ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετο «γιὰ λόγους ποὺ εὔκολα μαντεύομε». Γιὰ μᾶς διμολογοῦμε ὅμως πῶς τοῦτο στάθηκε ἀδύνατο. Ἐπίσης δὲν κάνομε τίποτα ἀξιο λόγου, δταν λέμε πῶς ἡ φιλοσοφία εἶναι «κοινωνικὸ φαινόμενο». "Ἐχει γίνει

χπό καιρό γενικά παραδεχτὸ πώς ἡ ζωὴ τοῦ ἀτόμου ἔξω ἀπὸ τὴν κοινωνικὴν ὅμιλον εἶναι μύθος ποὺ δὲν ὑπῆρξε ποτὲ ἢ πλάσμα ἀφαιρέσεως. Ἀφοῦ λοιπὸν καὶ τὸ ροῦχο ποὺ φορῶ καὶ τὸ ψωμὶ ποὺ τρώω, καὶ ὁ ἔρωτας ποὺ αἰσθάνομαι καὶ τὸ μῖσος μου καὶ ἡ ἐκστασή μου καὶ τὸ γραμμάτιο ποὺ πληρώνω καὶ ἡ ἀγάπη μου πρὸς τὴν μουσικήν, καὶ ἐγὼ δὲν ἔχω μὲ τὸ πετσιτό καὶ τὰ κοκκαλά μου, εἶμαι ἔνα κοινωνικὸ φαινόμενο, δρίζοντας ἔτσι διτιδήποτε πράμα, δὲν ἔξηγῶ τίποτα. Γιατὶ ἔξηγησῃ σημαίνει περιορισμός στὸ πλάτος τῆς ἔννοιας, ἀντιδιαστολή, διάκριση ἀπὸ κάτιαλλο. Ἔτσι οἱ ἔννοιες αὐτές, περιλαβαίνοντας τὰ πάντα, καταντοῦν ἔδειανές ἀπὸ πέριεχόμενο, καύφια, ἀλλὰ βολικὰ δογματικὰ συνθήματα, καὶ εἶναι τουλάχιστο ἐπιπόλαιο—ὅς μου συχωρέσει ὁ κ. Θ. τὴν λέξην—νὰ τὶς δινομε στοὺς νέους, γιὰ τοὺς ἀποίσυς ἰδιαίτερα προσερίζεταις ἡ Εἰσαγωγή, πρὸς ἀναμάσσημα. Καὶ ἄλλες ἐπιπολαιότητες θὰ εἴγε νὰ σημειώσει κανείς, διατρέχοντας τὴν Εἰσαγωγή, καὶ μάλιστα στὴν ἀσχήμη ποὺ ναρκωθῇ ἀπὸ τὴν αἰώνια ἐπανάληψη τῶν συμπερασμάτων. Μᾶς λέει π.χ. πώς ἡ φιλοσοφία δὲν ἔχει δικό της πέριεχόμενο, ἀλλὰ περιεγόμενό της εἶναι τὰ λίγα θεμελιακὰ προβλήματα ποὺ ξανάρχονται στοὺς αἰώνες μὲ διαφορετική μορφή, κάθε φορά. Ἀλλὰ πέριεχόμενο κάθε κλάδου γνωστικοῦ δὲν εἶναι ώρισμένα προβλήματα: Καὶ τί θὰ πει, τὰ ἴδια μὲ ἄλλη μορφή; Αὐτὸς εἶναι μιὰ ἀνάμελη ἐκφραση τῆς καθημερινῆς ζωῆς, ποὺ προϋποθέτει κατὰ τὸ νοούμενο, πώς ἔκεινα τὰ γνωρίσματα ἔνδεις πράγματος, ποὺ θεωροῦμε ἐμεῖς θεμελιακὰ ἔμειναν τὰ ἴδια, ἐνῶ τὰ πιὸ ἐπιφανειακὰ κι' ἀσήμαντα ἀλλαζόντα τὸ κριτήριο διμως ποὺ μᾶς βιογίθετες νὰ τὰ ξεχωρίσουμε ὑποτίθεται γνωστό ἢ εἶναι αὐτονόητο. Στὴ φιλοσοφία διμως ποιὰ εἶναι ἡ οὐσία καὶ ποιὰ ἡ μορφή; Νὰ ἔνα πράμα ποὺ δὲ μᾶς ξεκαθαρίζει καθόλου ὁ κ. Θ. Καὶ πόσο στατική εἶναι αὐτὴ ἢ ἀντίληψη, ἐνῶ ὁ κ. Θ. παινεύεται δλη τὴν ὥρα γιὰ τὴ λειτουργική του ἀντίληψη τῆς φιλοσοφίας· χωρὶς νὰ σκεφτῇ πώς ἡ διαλεκτικὴ τῆς ἔξελιξης ἐφαρμόζεται πρῶτ' ἀπ' δλα ἀκριβῶς στὰ νοητὰ προβλήματα. Αὐτὰ δὲν εἶναι ποτὲ τὰ ἴδια, ἀλλὰ οὔτε καὶ δέχονται ποτὲ τὴν δριστική τους λύση. Τὸ ἔνα πρόβλημα δημιουργεῖ τὴν ἀντίθετή του ἀποψή, ὅπως τὸ εἶπε πολὺ ωραῖα ὁ κ. Θ., πώς δὲν λισμός εἶναι ὁ σπιριτουαλισμὸς ἀναποδογυρισμένος, ὥσπου ἔρχεται μιὰ τρίτη, συνθετώτερη θεωρία, ποὺ στέκεται ἀπάνω καὶ ἀπὸ τὶς δυο καὶ γίνεται ἀγροτική μὲ τὴ σειρά της νὰ δημιουργηθῇ μιὰ νέα ἀντίθεση, κι' ἔτσι συνέγεια. Δὲ λύνονται λοιπὸν τὰ προβλήματα, οὔτε μένουν ἀλυτά καὶ ἀμετάβλητα, ἀλλὰ ξέπερνιῶνται, «αἴρονται», σὲ ἔνα ἐπίπεδο συνθετώτερης σκέψης. (Θάξεις τὸν κόπο μιὰ ιστορία τῆς φιλοσοφίας ποὺ θὰ μποροῦσε νὰ δεῖξει αὐτὴ τὴν πορεία). Καὶ δὲν ἔχει καμιὰ σημασία ἡ μορφή γιὰ τὴν οὐσία; Κάθε ἐπὶ μέρους ἐπιστήμονας ξέρει πώς ἡ διατύπωση τοῦ ζητήματος του ἔχει πρωταρχικὴ σημασία καὶ πώς κάθε πρόβλημα καλὰ διατυπωμένο περιέχει σχεδὸν τὴ λύση του, καὶ ἡ θάξεις τὸν μεγάλων σοφῶν δὲ βρίσκεται τόσο στὸ δτι λύνουν τὰ παλιὰ προβλήματα, ἀλλὰ στὸ δτι τὰ καθιστοῦν ἀχρηστα διατυπώνοντας νέα, ποὺ

τὰ περιέχουν καὶ συγχρόνως τὰ ξεπερνοῦν. "Ολ' αὐτὰ εἶναι σήμερα στοιχειώδη καὶ αὐτονόητα ἀξιώματα καὶ μὲ λύπη μας ἀναγκαστήκαμενά τὰ ἐπαναλάβομε.

Αλλὰ καὶ στὴν ἀνάλυση τῶν ἐλατηρίων ποὺ προκαλοῦν τὸν Συθρωπό νὰ σκεφθῇ καὶ δημιουργοῦν τὴν φιλοσοφία, βλέπομε τὴν ἵδια σύγχυση· γιατὶ δίπλα στὴν ἀνάγκη τῆς δράσης ποὺ ὑποκινεῖ τὴν φιλοσοφία—ἐνῷ ὅλοι οἱ μεγάλοι ἀνθρωποι τῆς δράσης καὶ ἀκόμα περισσότερο οἱ μικροὶ τὰ κατάφεραν ώς τώρα χωρὶς καμιὰ συνειδητὴ φιλοσοφικὴ ἀντίληψη, καὶ οἱ φιλόσοφοι εἶναι γνωστοὶ γιὰ τὸ ἀπόκοσμο ἥθος τους—καὶ δίπλα στὶς ἀπαιτήσεις τῆς καρδιᾶς, τὶς παρημένες ἀπὸ τὴν γνωστὴν φράση τοῦ Πασκάλ, ἀραδιάζονται καὶ οἱ ἀναμφισβήτητες νοητικὲς ἀνάγκες καὶ συμπληρωθοῦν τὰ χάσματα καὶ νὰ ἐνοποιηθοῦν οἱ ἐπιστῆμες, καὶ παρακάτω ἀπαριθμοῦνται καὶ οἱ ἡθικὲς ἀπαιτήσεις ποὺ συνδέονται μὲ «πλατύτερα κοσμικὰ προβλήματα» καὶ τὰ «μεταφυσικὰ προβλήματα», ὅπου ρίχνονται ὅλα τὰ ὑπόλοιπα ποὺ δὲν μποροῦν νὰ μπαχθοῦν ἀλλοῦ. Καὶ ἔκτὸς ποὺ τὰ ἡθικά, κοσμικὰ καὶ μεταφυσικὰ αὐτὰ προβλήματα δὲ μᾶς τὰ ὄριζει ὁ κ. Θ. καὶ δὲ μᾶς λέει ὃν πιστεύει πώς ζῶμε στὴ σημερινὴ συνείδηση—ὑποψιαζόμαστε μόνο πώς πολλοὶ καθηγητὲς τῆς φιλοσοφίας δὲν τὰ πολυστοχάζονται ἔξω ἀπὸ τὸ γραφεῖο τους—ἀπορεῖ κανεὶς πῶς εἶναι δυνατὸ μιὰ ἐπιστήμη, ἡ φιλοσοφία, ν' ἀνταποκριθῇ σὲ τόσο πολυποίκιλες ἀπαιτήσεις καὶ μὲ τέμεσα θὰ τὸ κάνει. Γιατὶ παραδεχόμαστε γιὰ μιὰ στιγμή, μαζὶ μὲ τὸν κ. Θ. πώς ἡ φιλοσοφία εἶναι ἐπιστήμη· τὸ προύποθέτει σιωπηλὰ πέρα ἡς πέρα καὶ θὰ λέγαμε πώς μᾶς τὸ ὑποβάλλει «ἔξ ουρπαγῆς», ὃν δὲν ἔταν δλοφάνερο πώς δὲν τοῦ πέρασε κἄν ἀπὸ τὸ γοῦ νὰ τὸ συζητήσει. Ἔνῳ σήμερα αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ πρόβλημα εἶναι στὸ κέντρο τῆς θεωρητικῆς ἀμφισβήτησης, γιὰ νὰ μὴν ποῦμε, πώς ἔχει σχεδὸν λυθῆ ἀρνητικά. Ἀλλὰ κ' ἐδῶ εἶναι πρόχειρη ἡ λύση· τὸ ἀντικείμενο τῆς φιλοσοφίας συμπίπτει ἀπολύτως μὲ τὸ ἀντικείμενο τῶν ἐπιστημῶν, καθὼς καὶ τὰ μέσα της, μόνο ἡ ἀποψή της ἡ ἀνθρωποκεντρική, διαφέρει. Κ' ἐδῶ, καθὼς βλέπομε, ξεχωρίζεται ἡ μορφὴ ἀπὸ τὴν οὖσα· Ἀλλὰ τὸ ἀντικείμενο, σήμερα, δὲν εἶναι μιὰ δυτότητα, ἀλλὰ σύστημα σχέσεων· ὅταν τοποθετηθῇ σὲ ἄλλες σχέσεις—ἀπόψεις, πῶς ἔξακολουθεῖ τὸ ἵδιο, ἀφοῦ δὲ μένει ἀπὸ αὐτὸ σχεδὸν τίποτα;

Τέλος ἡ φιλοσοφία διακρίνεται ἀπὸ τὴν τέχνη μὲν γιατὶ παίρνει τὰ ζητήματα «σοδαρά», καὶ ἀπὸ τὴ θρησκεία, γιατὶ αὐτὴ ἔχει κάτι τὸ θαυμό καὶ ἀποφεύγει τὶς ζωηρὲς γραμμές. Πῶς νὰ τὰ συζητήσει κανεὶς δλ' αὐτά; Καὶ τί νὰ πῆ γιὰ τὰ συμπεράσματα, τὰ καθαρὰ ρητορικά, ὅπου ἡ «σχέση μὲ τὴ ζωὴ» ἔρχεται πάλι νὰ μᾶς τὰ λύσει δλα, σὰν διακριτικὸ γνώρισμα τῆς φιλοσοφίας, καὶ γιὰ τὴν ἀπαιτηση πέρυ ἔχομε ἀπὸ αὐτή, ως «εὐγενικότερη» ἐπιστήμη, νὰ καταπιαστῇ μὲ τὴ συναισθηματική μας ζωὴ καὶ μὲ τὶς πράξεις μας μὲ σκοπὸ νὰ τὰ ρυθμίσει καὶ νὰ μᾶς φέρει στὴ μακαριότητα; πράμα ποὺ μόνο οἱ ξεπεσμένες ἐποχὲς τὸ ζήτησαν ἀπὸ τὴ φιλοσοφία, ἐνῷ στὶς μεγάλες μετα-

φυσικές έποχές — "Ηράκλειτος, Πλάτων, Ντεκάρτ, Λάιμπνιτς — ή έρευνα ή ίδια αποτελούσε τὴν ἀνώτατη ἀνθρώπινη λειτουργία καὶ ήταν ή ίδια μακαριότητα. Ἐδῶ υπάρχει κατὰ τὴν γνώμη μας ριζική διαφορά. Ἀντιράφιο κατὰ λέξη τὸ συμπέρασμα τοῦ γενικοῦ μέρους, γιατὶ γιὰ μένα δὲν ἀντιπροσωπεύει τίποτα καὶ δὲν μπορῶ νὰ τὸ παραφράσω ή νὰ τὸ συντομέψω. «Φιλοσοφία εἶγαι η̄ γίνεται κάθε γνώση ποὺ βιηθεῖ νὰ φτάσει η̄ ζωὴ στὴν τελείωση καὶ ὀλοκλήρωσή της, στὴν κάθαρση τῆς μεγάλης ἀνθρώπινης περιπέτειας». Νοητικά δλ' αὐτὰ δὲ λένε τίποτα, ἐφόσσω οἱ ἔννοιες ζωὴ, τελείωση, κάθαρση περιπέτεια, ἀντηχοῦν τόσο ἀδειά καὶ δὲν ἔχουν πάρει κανένα περιεχόμενο καὶ ἐφόσσο ξέρομε — γιατὶ διαδιστάμε καὶ παρακάτω — πὼς στὴν οὖσα τῆς προόδου λογαριάζει έκκλησι. Ή. μάνι πράματα σὰν τὴν «πτητική μηχανή καὶ τὴν θεραπεία τοῦ ουρανού», δπου δὲν ἐβιήθησε βέβαια η̄ φιλοσοφία! "Ισως δρωτές τὰ συμπεράσματα αὐτὰ μπήκαν γιὰ νὰ ξαναποιήσουν τὴν μία ἀπὸ τῆς θεμελιακὲς ἀφετηρίες τῆς φιλοσοφίας, τὶς ἀπαιτήσεις τῆς καρδιᾶς, καὶ δέν προσβλέπονται γιὰ τὶς πιὸ σκληρόπετσες σὰν τὴ δική μας. "Αγείναι!

Εἶδαμε πὼς ὁ κ. Θ. χαραχτηρίζει δλα τὰ μεγάλα μεταφυσικὰ συστήματα ώς διογκατικὰ καὶ στὸ ἀδιέξοδο ποὺ φτάνομε ἔτσι, ἀν θέλομε νὰ σχηματίσομε μιὰ φιλοσοφικὴ κοσμο — καὶ βιοθεωρία, βρίσκει μιὰ λύση, τὴν ἑρμηνεία τους μὲ τὴν ψυχολογικὴ καὶ κοινωνιολογικὴ ἔρευνα. Νοιμίζει δηλ.. πὼς ἐξηγήσαμε τέλεια μιὰ σκέψη, δταν δείξαμε πὼς οἱ ἀνάγκες τοῦ ἀτόμου η̄ τῆς ἐποχῆς τὴν ἐπέβαλαν. Σὲ τέτοιου εἰδούς συλλογισμούς θὰ ἔπρεπε νὰ ὑπενθυμίζει κανεὶς πάντα τὸν ἀθάνατο ἀφορισμὸ τοῦ Νίτος : «Ἡ προέλευση ἐνὸς πράγματος δὲν ἀποτελεῖ ἀντίρρηση ἐναντίο στὸ πράμα τὸ ίδιο». Γιὰ τὸ κῦρος καὶ τὴν δρθότητα μιᾶς γνώμης δὲν παῖζει κανένα ρόλο ἀπὸ τὶ δρμήθηκε, ποιὲς ἐξωτερικὲς ἀφοριμὲς στάθηκαν η̄ ἀρχή της. "Οπως δὲν «ἐξηγοῦνται» οἱ τελευταῖς συμφωνίες τοῦ Μπετόβεν ἀπὸ τὶς ἐντερικὲς παθήσεις καὶ τὴν κουφαμάρα τοῦ συνθέτη, ἔτσι δὲν κρίνεται ἔνα φιλοσοφικὸ σύστημα ἀπὸ τὴν ἀριστοκρατικὴ η̄ δχι καταγωγὴ τοῦ συγγραφέα καὶ ἀπὸ τὶς σχέσεις του μὲ τὴν Ἐκκλησία καὶ ἄλλα τέτοια. Δὲ θὰ ηθελε φαντάζομαι ὁ κ. Θ. νὰ τοῦ συζητήσει κανεὶς τὴν προτίμησή του πρὸς ὥρισμένες πνευματικὲς τάσεις μὲ ἐπιχειρήματα ἀπὸ τὴν καταγωγὴ του, τὴν παιδική του ήλικία, τὶς σπουδές του, τὴ δύναμη τῆς κατανόησής του η̄ τὴν ἐντυπωσιακή τους ἀπήχηση στὸ ἀκροατήριό του. "Ολ' αὐτὰ δὲ θ' ἀποτελοῦσαν καμιὰ ἐξήγηση καὶ καμιὰ κριτικὴ καὶ στὸ τέλος δὲ θὰ εἴχαμε πεῖ καθόλου, ἀν αὐτὰ ποὺ μᾶς λέει εἶναι σωστὰ η̄ δχι. Πῶς λοιπὸν κρίνει δλόκληρες ἐποχές καὶ τὶς μεγυλύτερες διάκονιες τῶν αἰώνων μὲ τέτοια; Καὶ ἀφήγομε δτι, δταν πρόκειται γιὰ ίδεες ποὺ ἀντιπροσωπεύουν δχι πιὰ ἔνα ἀτόμο, ἀλλὰ τὶς «ἀνάγκες» μιᾶς ἐποχῆς, τὰ πράματα εἶναι πολὺ πιὸ πολύπλοκα, γιατὶ «ὑποτίθεται» πὼς τὸ δτομα ἐνσαρκώνει ἀσυνείδητα καὶ πολλὲς φορές, ἀντίθετα, πρὸς τὴν ἔκδηλη θέλησή του τὸ δμαδικὸ πνεῦμα, ποὺ κῑ αὐτὸ εἶναι ἀσυνείδητο στὸ με-

γαλύτερο μέρος τῶν ἀντιπροσώπων του. Καὶ ἐρωτᾶται· μὲ ποιὸ δικαίωμα καὶ μὲ ποιὰ λογικὴ δικαίωση συσχετίζομε ἐμεῖς, ἐκ τῶν ὑστέρων καὶ ἀπὸ μακρύ, τὴν μεγαλόπρεπη ἀνεξαρτησία καὶ πνευματικὴ ἀποκλειστικότητα τοῦ συστήματος ἐνὸς Σπινόζα μὲ τὸ ἄνοιγμα τῶν ἐμπορικῶν δρόμων στὰ καράβια τῆς Ὀλλανδίας, (Γληνός), ἢ μὲ θεοκρατικὲς τάσεις (Θεοδωρίδης) ἐνῶ θὰ ἡταν σίγουρα πιὸ «ψυσικὸ» κατὰ τὴν συχνὴ ἔκφραση τοῦ κ. Θ. ὁ ἀποκλεισμένος καὶ ἀπὸ παντοῦ ἀποδιωγμένος αὐτὸς ἀρρωτας νὰ γυρίσει ἐπαναστάτης καὶ ν' ἀρνηθῇ τὰ πάντα; Γιατὶ στὸ τέλος καταντοῦμε πάντα σὲ ζήτημα κριτηρίων. Μετὰ τὴν ἐπισκόπηση τῶν γνωσιοθεωριῶν ποὺ μᾶς ἔδωσε στὸ δεύτερο μέρος ὁ κ. Θ. βλέπομε πῶς δὲν πιστεύει στὴ γοησιαρχία καὶ στὶς κατασκευὲς ἐκ τῶν πρετέρων. Οἱ κοινωνιολογικὲς διμῶς αὐτὲς συσχετίσεις ὥρισμένως δὲν εἶναι διδομένα τῆς ἀμεσης ἐμπειρίας. Ἡ ἔννοια ἡ ἴδια τῆς ἀνάγκης εἶναι κάτι ποὺ πολὺ δύσκολα διαπιστώνεται, γιατὶ εἶναι ψυχολογικὴ καὶ δχι ὑλική, εἶναι ἕνα μέλος ποὺ δείχνει στὸ μέλλον, σχετίζεται μὲ τὴν ἔγγοια τοῦ σκοποῦ ποὺ ἀποκλείει ὁ κ. Θ. πέρα γιὰ πέρα, κ' ἔρχεται σχεδὸν πάντα σὲ ἀντίθεση μὲ τὰ χειροπιαστὰ διδομένα μᾶς ὥρισμένης στιγμῆς. Περιττὸ λοιπὸν νὰ τονιστῇ πόσῳ δύσκολο εἶναι νὰ διαπιστώσουμε «ἀνάγκες», ὅταν αὐτὲς εἶναι ἀσυνείδητες καὶ διμαδικές, ἢ συνισταμένη δηλ. πολλῷ τάσεων ποὺ ἀλληλοσυγκρούνται. Καὶ ξαναρωτοῦμε μὲ ποιὰ μέθοδο, μὲ ποιὸ κριτήριο θὰ τὸ κάνωμε; Ὁχι πῶς δὲν πιστεύομε πῶς ὑπάρχουν, οὔτε πῶς ἀποκρούμε κάθε συσχέτηση μὲ τὴν κατάσταση τῆς ὑλικῆς προόδου καὶ μὲ τὴν κοινωνικὴ σύσταση κάθε ἐποχῆς. Ἄλλὰ ἀπορρίχνομε ὡς θεωρητικὰ αὐθαίρετο καὶ πραχτικὰ ἀγαπόδειχτο τὸ αἰώνιο καὶ ἀνιαρό ἀντικλεῖδι τοῦ ἴστορικοῦ ὑλισμοῦ, ποὺ ἔχει τὴν ἀξίωση ν' ἀνοίγει δλες τὶς πόρτες. Οἱ συλλογισμοὶ τοῦ προχωροῦν πάντα μὲ τὸν ἀκόλουθο ἀπαγγικό, ἐπομένως γιὰ τὸν κ. Θ., πρωτόγονο τρόπο. Ἐξετάζομε π. χ. τὸ Σπινόζα. Ἡ ἀτομικὴ τοῦ ψυχολογία δὲ μᾶς ἐνδιαφέρει, γιατὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος δὲν ἔχει τί ἀνάγκες ἀντιπροσώπευε. Αὐτὰ ποὺ λέει ἀποδείχνουν θεοκρατικὸ καὶ συντηρητικὸ πνεῦμα. Ἄλλὰ ξέρομε (ποῦθε;) ὅτι τέτοιο πνεῦμα ξαναζωντανεύει ὡς ἀντίδραση σ' ἐποχὴς ὅπου ξυπνάει μὰ ἀστικὴ ἐλευθερία, ποὺ ἔξαρτᾶται πάλι ἀπὸ τὸ ἄνοιγμα ἐμπορικῶν δρόμων, ἀπὸ τὴν δλο καὶ μεγαλύτερη σημασία ποὺ παίρνει τὸ ρευστὸ χρῆμα, ποὺ κατέχουν οἱ ὡς τότε περιφρονημένοι ἀστοί. Τότε ἡ ἀρχουσα τάξη βρίσκει μερικούς κουτούς ποὺ χτυπάνε τὶς νέες τάσεις. Ὁ Σπινόζα τὶς χτυπάει, δχι ἀμεσα βέβαια, ἀλλὰ ἔμμεσα. Ἀρα ἀνήκει στὴν τάξη αὐτῶν τῶν κουτῶν δ. ἔ. δ.— Ἄλλὰ δὲ Σπινόζα δὲν κακομοίρης δὲν ἡταν καν παράσιτο καμᾶς αὐλῆς ἢ ἀρχοντόσπιτου, τὸ ἐναντίο. Δὲ σημαίνει. Ἀκριβῶς ἐπειδὴ ἡ ἀριστοκρατία καὶ ἡ ἐκκλησία, τὸ ὄργανό της, τὸν ἔχτυπησαν ἔθελε νὰ τοὺς δείξει μὲ τὸ σύστημά του πόσῳ ὑψηλές ἀρχὲς εἶχε, νὰ δικαιωθῇ μπροστὰ σ' ἕνα φαντασικὸ δικαστήριο, κατὰ τὸ νόμο τοῦ ἀντισηκώματος (Compensation). Προύποθεση τοῦ συλλογισμοῦ: «Πιστεύω εἰς ἕνα ἀλάνθαστον ἔριμηνευτὴν τῶν ἴστορικῶν φαι-

νομένων, τὸν Μάρκο, καὶ εἰς ἓνα αἰώνιον νόμον, τὸν τῆς πάση θυσίᾳ λογικής καὶ πραγματικότητος συσχετίσεως δὲ λων ἀνεξαιρέτως τῶν φαντασμάτων πρὸς τὴν κατανοητὴν τῶν οὐκέτων ἀγαθῶν καὶ τῶν μέσων τῆς παραγωγῆς!» Πιὸν υ' ἀφήσομε δῆμος τ' ἀστεῖα, ἔχομε γὰρ ποῦμε ἀπέναντας στὴν κοινωνικογνητὴνέρμηνεία κοντολογῆς τὰ ἔξης: «Η κοινωνιολογία εἶναι μιᾶς γένει ἐπιστήμη, πολὺ σεβαστὴ καὶ ἀξιοπρόσεχτη, φυσικά. Ἀλλ' ἀκόμα δὲν καθόρισε καλὸν - καλὸν τοὺς σκοπούς της καὶ τὸ ἀντικείμενό της καὶ δὲν ἔξεκαθάρισε τίς μεθόδους της. Οἱ μέθοδοι αὗτας δὲν μπορεῖνειναι ὄλοτελα διαφορετικὲς ἀπὸ τῶν ἀλλων ἐπιστημῶν· ή παρατήρηση τοῦ ἔξαιρετικὰ ἐκτεταμένου οὐλεκοῦ της, ή ταξινόμησή του σύμφωνα μὲν ὥρισμένες προϋποθέσεις ἐργασίας, ποὺ νὰ εἶναι ἔτοιμη γὰρ θυσιάσσει κάθε στιγμὴ γιὰ χατήρι μιᾶς πιὸ ἀμερόληπτῆς καὶ προχριστικῆς ἔρευνας, ή ἔξαγωγὴ ώρισμένων ἐπαγωγικῶν συναπερατικῶν ποὺ νὰ ὑπόκεινται διαρκῶς σὲ γέο ἐλεγχο καὶ νέα ἐπαγγέλματα, κλπ. Οἱ θεωρητικές της ἀρχές, δημοσιεύονται τῶν ἀλλων ἐπιστημῶν εἶναι καὶ αὐτὲς ἀντικείμενο ἐνὸς ολάδου τῆς φιλοσοφίας. «Οτι μπορεῖ σὲ πολλὰ σημεῖα γάρ θυσιάσσει τὴ φιλοσοφία, ἀνοίγοντας νέες προσπτικές, παρέχοντας μερικές γόνιμες ὑποδείξεις, κλπ. εἶναι ἀναμφισβήτητο, δημοσιεύονται τὸ ἴδιο ἐκανε συχνὰ ὡς τώρα ή φυσική καὶ ἀλλες. Ἀλλὰ δὲν μπορεῖ νὰ γίνει δὲν ἀνώτερος κριτής τῆς φιλοσοφίας, νὰ ἐπιβάλλει ἀπόψεις ποὺ δὲν ἔχουν ἀκόμα ὑποστῆ τὸ μεθόδολογικὸ ἐλεγχο καὶ νὰ μάλιστα μέσα στὰ «οἰκόπεδά» της, καταργώντας, βαθμολογώντας καὶ σουφρώνοντας κάθε τόσο τὴ μύτη της, εἶναι ἀπαράδεχτο καὶ ἀποκοπό δὲ θὰ τὸ κατορθώσει ποτὲ νὰ τὴν ὑποτάξει δημοσιεύει. Εἶναι ἀλήθεια πώς δὲ κ. Θ. δὲν καθαρίζει ρητὰ τὸ ρόλο αὐτὸ τῆς κοινωνιολογίας ὡς ρυθμιστικῆς ὑπερεπιστήμης περιορίζεται σὲ συχνὲς - πυκνὲς ὑποβλητικὲς νύξεις, ποὺ καταντοῦν τόσο ἐνοχλητικές, δημοσιεύομε πώς δὲν εἶναι ἀναπόφευκτο υ' ἀποκοινωθῆ κανεὶς ή νὰ ὑποταχθῇ ἀποκρυμένως στὴν αἰώνια αὐτὴ ἐπανάληψη, ποὺ ἐνεργεῖ τόσο ὑποβλητικά. Φτάνει γὰρ μεταποιητική λόγο.

«Ἀπὸ τὰ παραπάνω συνάγεται καὶ ή στάση τοῦ κ. Θ. ἀπέναντι στὸ γνωστοθεωρητικὸ πρόβλημα καὶ δὲ θὰ ποῦμε παρὰ λίγα λόγια, γιὰ γάρ μὴ μακρύσουμε καὶ ἄλλο τὴν ὑπερβολικὰ ἐκτενῆ αὐτὴ ἀνάλυση. «Αμα παραμερίσει κανεὶς τοὺς παντοτινοὺς χαραχτηρισμούς, συντηρητικό, ἀντιδραστικό, δογματικό, κλπ., μπορεῖ νὰ κερδίσει πολλὰ ἀπὸ τὸ μέρος αὐτὸ τοῦ βιβλίου. «Ο κ. Θ. δὲ βλέπει δὲν δημοσιεύονται ποὺ παρεμβάλλεται, δημοσιεύει, κάθε φορὰ ἀνάμεσα σὲ δυὺ περιόδους δογματισμοῦ, διδηγεῖ διοένα στὴν κριτικότερη ἀποτίμηση τῶν πηγῶν καὶ τῶν μεθόδων τῆς γνώσης. «Ἐκτιμώντας ἀποκλειστικὰ τὸν ἐμπειρισμό, γωρίς γάρ δέσει καθαρὰ τι ἔννοετ λέγοντας ἐμπειρία, ἀλλὰ ἀνακατεύοντας ἐκεῖ μέσα ἀπόψεις συγκινητικές καὶ Καντιανὲς καὶ Βακογιακές καὶ δὲ άλλο, δὲ διακρίνει πόσο δημπειρισμὸς μεταμορφώθηκε κατὰ τὸ πέρασμα τῶν αἰώνων, πόσο ξεκαθαρίστηκαν οἱ ἔννοιές του καὶ πόσο

ἀστήριχτος θὰ ἦταν σήμερα ὁ πρωτόγονος ἐμπειρισμὸς ἐνὸς Δημοκρίτου μὲ τὶς «ἀπορροές» τῶν ἀντικειμένων ἢ ἡ ἀφελῆς πίστη ἐνὸς Lamettrie. Δὲν μπορεῖ ἐξ αἰτίας αὐτοῦ νὰ ἐκτιμήσει πόσῳ μᾶς ἔχει-ραφέτησε ὁ Κάντ, πὼν χαραχτηρίζει ὡς ἀντιδραστικό, ἀπὸ τὴν ἀλυτη ἀντίθεσῃ τῆς γοησιαρχίας καὶ τοῦ ἐμπειρισμοῦ καὶ πόσῳ τὸ συμπέ-ρασμα τὸ δικό του, μ' ὅλο ποὺ δίνεται δογματικὸν καὶ ἀδικαιολόγητον, ὅτι «τὸ λογικὸ δημιουργήθηκε ἴστορικὸ μὲ τὴν ἐξέλιξη», πῶς «οἱ λογικὲς ἀρχὲς ἐπιβλήθηκαν στὸ γοῦ μὲ προσπάθειες καὶ ἀγῶνες», πῶς «ἡ λογικὴ διανόηση εἶναι ὁ ρυθμὸς τῆς γοητικῆς λειτουργίας», πῶς «ὁ ἀνθρώπος εἶναι λογικὸς σὲ περιφρισμένη περιοχὴ τοῦ γοῦ καὶ τοῦ βίου του», καὶ ἄλλα τέτοια, θὰ ἦταν ἀδύνατο νὰ διατυπωθοῦν δὲν εἶχαν προηγηθῆ καὶ δλοὶ οἱ δογματισμοὶ ποὺ χτυπάει καὶ ποὺ ἐκλόνισσαν τὸν ἀφελῆ ρεαλισμό, καὶ ἵδιας ἡ κριτικὴ φιλοσοφία, πὸν χωρὶς ν' ἀναποδογυριστῇ, συμβιβάζεται περίφημα μὲ τὶς πιὸ λειτουρ-γικές, ἐλαστικές καὶ ἐξελιχτικές νεώτερες θεωρίες. Τώρα, γιὰ τὸ πῶς ἔγιναν δλ' αὐτὰ ποὺ μᾶς λέει ὁ κ. Θ., μαντεύει ὁ ἀναγνώστης τὴν πανάκεια: ἀπὸ τὶς ἀνάγκες τῆς ζωῆς, ἀπὸ συγαισθηματικὸ καὶ κοι-γωνικὸ ἐξαναγκασμό, ἀπὸ τὴν προσαρμογὴ καὶ τὴ συνεργασία μὲ τοὺς διοίους μας, κλπ. Τὰ συζητήσαμε δλ' αὐτὰ ἀρκετά.

Γιὰ τὸν τρόπο τῆς ἀνάλυσης κάθε συστήματος εἴπαμε ἐπίσης ἀρ-κετά. "Ἐχει λεχθῆ πολλὲς φορὲς ὅτι γιὰ ἔνα σπουδαστὴ εἶναι ὠφελι-μότερο νὰ διαβάσει μιὰ σελίδα ἐνὸς μεγάλου φιλόσοφου, Πλάτωνα, Κάντ, Λάζαρπνιτς, παρὰ ἐνατὸ σελίδες γι' αὐτόν. Οἱ ἔννοιες εἶναι πιὸ-ζωντανὲς στὸ στόμα ἐκεινῷ ποὺ τὶς ἔπλασαν, περιέχουν πιὸ ζωτικές ἀπορίες, δημιουργοῦν περισσότερη κίνηση στὸ γοῦ τοῦ ἀναγνώστη. Ο σχολιαστής — γιατὶ κάτι τέτοιο εἶναι κάθε καθηγητὴς τῆς φιλο-σοφίας — ἡ τὰ ξαναλέει μὲ ἀνιαρὸ τρόπο, νερωυλιάζοντάς τα, ἡ εἶναι ἐπηρεασμένως καὶ τὰ διαστρέφει. Θὰ ἐπιθυμοῦσα νὰ κάνω τὴν ἵδια ὑπόδειξη στὸν κ. Θ., ἀν δὲν ἐφιβόμουν μήπως θεωρηθῆ λίγο ἀναι-δεια, προερχομένη ἀπὸ τόσο ἀνεπίσημο πρόσωπο τῆς φιλοσοφίας. Ἀλλὰ σὲ πολλὲς ἀναλύσεις φιλοσόφων, πὸν ἔχειε κάπως περισσότερο κατὰ τύχη μελετήσει, αἰσθανόμαστε ἀμεσα, μ' ἔνα τρόπο ποὺ θὰ χρειαζόταν κόπος καὶ χώρος πολὺς γιὰ νὰ τὸν ἐξηγήσαμε, πῶς οἱ ἀποφάνσεις τοῦ κ. Θ. δὲν προέρχονται ἀπὸ ἀμεση ἐπαφὴ μὲ τὰ δικά τους ἔργα, ἀπὸ «ἔγκυψη» πάνω σ' αὐτά, ἀλλὰ ἀπὸ μελέτες περὶ αὐτούς, ἀπὸ δεύτερο χέρι, νὰ ποῦμε. "Οταν δονομάζει τὸ Spengler «προφήτη τῆς κοσμοχαλασιᾶς», τὸν Keyserling μυστικοπαθῆ, τὸν Κάντ ἀντιδραστικὸ καὶ λέει γιὰ τὸ Σωκράτη πῶς ἦταν ἀντιδραστικὸς καὶ θέλησε γ' ἀναστηλώσει τὶς παλιὲς ἀξίες — ἀφῆνω ποὺ ποτὲ κανεὶς στὴν ἴστορία δὲν καταδικάστηκε σὲ θάγατο γιὰ κάτι τέτοιο—ξυπνοῦνε μέσα μας ἀμφιβολίες ἀν δ. κ. Θ. τοὺς ἀφιέρωσε τὸν καιρὸ καὶ τὸν κόπο ποὺ τοὺς ἀξιζε. "Ο ἵδιος δ. κ. Θ. μᾶς λέει πῶς παίρνει τοὺς δρους του ὅλους μὲ τὶς τρέχουσες ἀπόψεις· ἀλλὰ ἐξὸν ποὺ ἡ ἐκφραστὴ αὐτὴ εἶναι πολὺ ἀσαφής, εἶναι γνωστὸ πῶς δλοὶ μας οἱ πρωτοδευτικοὶ

διανοούμενοι εκληρονόμησαν τις τρέχουσες ἀπόψεις τους ἀπό τὸ ρηχὸν και ἔωπετσον αἰῶνα τοῦ διαφωτισμοῦ, καὶ ἵδιαίτερα μὲ τὴν μορφὴν ποὺ ἀγαθίωσαν οἱ τάσεις του στὸ τέλος τοῦ 19ου αἰῶνα. Καὶ μένει ν' ἀποδειχτῇ πώς οἱ τρέχουσες αὐτὲς ἀπόψεις εἶγαι οἱ πιὸ λογικές, οἱ πιὸ φυσικές καὶ οἱ σωστότερες. Γενικὰ οὖ ἔννοιες σ' ὅλῳ τὸ δγκωδεῖς βιβλίο τοῦ κ. Θ. ἔχουν κάτι τὸ ἄχρωμο, τὸ ξεπλυμένο, τὸ πολὺ μεταχειρισμένο. Δὲ διεγείρουν, δὲν ξυπνοῦν ἀπορίες, δὲν ὑποκινοῦν πνευματική ζωὴ και ὅρεξη γιὰ παρακάτω μελέτες. Τὰ προβλήματα τῆς φιλοσοφίας τὰ θεωρεῖ ὅλα λυμένα και τελειωμένα. "Αν προσθέσομε και τοὺς διγματικούς και αὐθαίρετους χαρακτηρισμούς γιὰ κάθε σύστημα, πολὺ φοδούμαστε πώς δι φοιτητής ποὺ θὰ τὸ πάρει στὰ χέρια του θὰ νομίσει πώς μ' αὐτὸν ἐτελείωσε ἡ φιλοσοφία. Θάχει πρόχειρη τὴν ἀπάντηση γιὰ κάθε φύστημα, θ' ἀποστομώνει κάθε πιὸ ἀδέξιο συνάδελφό του ποὺ τυγάνι παθαίνεται γιὰ τὴν μιὰ ἢ τὴν ἄλλη σχολή: «Διαδίδασε τὸ Θεοδωρίδη, καῦμένε, νὰ ιδεῖς». Καὶ θὰ γεννηθῇ στὸ νῦν τῶν νέων, ποὺ ἵδιαίτερα στὴν "Ελλάδα, και ἵδιαίτερα σήμερα, ὑποφέρουν ἀπὸ τὴν ἔλλειψη κάθε φιλοσοφικῆς προπαρασκευῆς, μιὰ περιφρόνηση γιὰ κάτι ποὺ δὲν γνωρίζουν και μιὰ οἴηση ἀπὸ φαινομενικὴ πολυμάθεια. Δὲ θέλω βέβαια νὰ πῶ μ' αὐτὸν πώς δὲν πρέπει νὰ διαβαστῇ ἡ Εἰσαγωγή. Θὰ ήταν λάθος νὰ τὸ χαρακτηρίσομε ὡς ἐπικίντυγο βιβλίο και νὰ τοῦ δώσομε ἔτσι, στὸ μέτρο τῶν δυνάμεων μας, δοσο κι' ἀν τὶς γνωριζομε περιορισμένες, τὴν αἴγλη τοῦ νεωτερισμοῦ και τοῦ ἀπαγορευμένου. Θέλω νὰ πῶ μᾶλλον πώς πρέπει νὰ διαβαστῇ παράλληλα μὲ πιλλὰ ἄλλα, και νὰ διαβαστῇ μὲ τὴν γνώση πώς πίσω ἀπὸ τὴν Εἰσαγωγὴν πάρχει ὥρισμένος σκοπὸς και ὥρισμένη ὀπτικὴ διαστροφὴ μας σχολῆς φιλοσοφικῆς, ποὺ δὲν εἶναι ἡ μόνη και δὲν εἶναι ὥρισμένως ἡ καλύτερη. Καὶ θὰ πρόσθετα, ἀν ηταν στὸ χέρι μου, δυὸς ὑπότιτλους στὸ ἔργο: «Εἰσαγωγὴ στὴ Φιλοσοφία ἢ "Η Χρεωκοπία τῆς Φιλοσοφίας, ἢ "Ολα τὰ Θεωρητικὰ Συστήματα ποὺ σκότισαν τὸ μυαλὸ τῶν ἀνθρώπων πρὶν ἔφευρεθῇ διστορικὸς θλισμός».

Κι' ἀν βρεθῇ κανεὶς και μᾶς ρωτήσει: «Πῶς ἡ ἄχρωμη και ἐπιπλαινη μεταχειριση τῶν φιλοσοφικῶν συστημάτων σὲ παρεκίνησε ἐσένα σὲ τόση πολεμικὴ και τόση συζήτηση;» (και δὲν εἶπαμε τὰ μισὰ ἀπ' ὅσα θέλαμε). "Έχομε κι' ἔμεῖς πρόχειρη τὴν ψυχολογική μας ἔξήγηση. «Γιατὶ δὲν εἴμαστε πιὸ—δυστυχῶς—στὴν ἡλικία τῶν φοιτητῶν».

"Ελληνική Λαμπρότητη"